

Verklighetens ekonom

BOKANMÄLAN

Assar Lindbeck är ett fenomen. ”Nestor” bland svenska ekonomer har han varit i ett par decennier; mest läst, mest inflytelserik, med flest lärjungar. Därtill kompositör, målare av abstrakt konst, grundare av *Ekonomisk Debatt*, god författare, stark pedagog, slagkraftig debattör – mannen är en renässansmänniska.

De tankarna far genom huvudet vid läsningen av hans memoarbok *Ekonomi är att välja* (Albert Bonniers förlag 2012). Många ekonomer och läsare av *Ekonomisk Debatt* känner säkert till mycket av vad som där berättas – både om Lindbeck själv, om ekonomiämnet och olika ekonomisk-politiska utmaningar. Men nu får även icke-ekonomer chansen att i ett sammanhang läsa denne produktive och inflytelserike ekonoms analyser – om allt från bostadsmarknad till eurokris, löntagarfonder och välfärdssamhälle, med interfolierade personporträtt av Olof Palme, Gunnar Myrdal och andra storheter.

Assar Lindbeck är en sällsport levande människa. Den som träffat honom vet att han sprudlar av idéer, associationer och ibland halsbrytande formuleringar. I boken har han lagt band på sig, men det går ändå att höra hans pregnanta, smattande stämma när man läser.

Boken är både en biografi och en essäbok, med analyser av de stora ekonomisk-politiska utmaningar och debatter Lindbeck upplevt under sitt långa ekonomliv. De första 100 sidorna är en beskrivning av barndom och formativa år, fram till professuren. Därefter följer 300 sidor tematiska kapitel om de ekonomiska spörsmål där Lindbeck varit verksam.

Boken avslutas med en epilog som sammanfattar Lindbecks syn på sin livsgärning och ekonomernas uppgifter – samt en 20-sidig tättryckt bibliografi. I den tematiska delen berättas om de första viktiga böckerna rörande bostads- och jordbrukspolitik, här finns de djupa kriserna, systemdebatterna, arbetsmarknaden och löntagarfonderna – liksom funderingar över hur forskarutbildning bör bedrivas och nobelpris utdelas.

Skildringen av barndoms hemmet ger viktiga nycklar till förståelsen av Lindbecks utveckling. Ett gediget socialdemokratiskt hem i Norrbotten, föräldrarna födda under små omständigheter mot slutet av 1800-talet; båda nykterister, aktiva i IOGT. Pappan fackföreningsman, så småningom kommunpolitiker och fattigvårds- och barnvårdskonsulent för större delen av Norrland, stationerad i Umeå, där Assar föddes 1930.

Pappan karakteriseras av Lindbeck som en begåvad pragmatiker med gott omdöme och ordning och reda i politiken. Den unge Assar fick en ”spontant liberal” uppfostran ”utan något psykologiserande” (s 20) med mycket diskussioner om sociala och politiska frågor hemma vid köksbordet – och ibland besök av mäktiga rikspolitiker som Gustaf Möller och Rickard Sandler. Assar växte upp, starkt präglad av folkhemsbygget och dess respekt för bildning. När han fick chansen att studera samhällskunskap vid universitetet i Uppsala tog han den. Dock först efter att ha frestats av Musikaliska Akademien, efter ett lyckat framförande av en egen sonat för klarinett och piano.

I Uppsala blev Lindbeck efter grundutbildningen erbjuden licentiatstipendium i statskunskap. Han valde emellertid högre studier i nationalekonomi; skälet var att ekonomiämnet gav ”mer utrymme för formell analys” och för studier av ”politikens effekter på

Assar Lindbeck:
Ekonomi är att välja.
Memoarer, Albert
Bonniers Förlag,
2012, 463 sidor, ISBN
978-91-0-012976-7.

samhällsekonomin” (s 43). I Uppsala kom Lindbeck i kontakt med andra socialdemokratiska studenter, blev medlem i – och snart ordförande för – Laboremus. Där fick han chansen att lära känna folkhemmets beslutsfattare, kunde delta i partikongress och studentriksdag, började skriva vänstervridna debattartiklar – som det anstår en ung ekonom – och drog så småningom partiledningens blickar till sig.

Så långt liknar Lindbecks bildningsresa karriären för generationskamraterna Bengt Dennis, Kjell-Olof Feldt och Bo Södersten. Unga män som gör en klassresa, som bildar sig för att kunna påverka – och vilkas radikalism så småningom modereras av ekonomistudierna. Lindbeck skriver att han från början hade ”en utpräglad statisk bild av det ekonomiska systemet” (s 55), med en alltför optimistisk syn på vad staten kunde klara av. Lakoniskt konstaterar han att ”det faktiskt tog mig ett decennium av studier i nationalekonomi för att fullt ut förstå och uppskatta marknadshushållningens förtjänster” (s 56).

På en konferens med studentförbundet 1953 blev denne debattglade och redan uppmärksammade unge ekonom tillfrågad av statsminister Tage Erlander om han ville börja i statsrådsberedningen. Det här var under den tid då statsministerns kansli bestod av en vaktmästare och en sekreterare och Erlander själv fick sköta mesta. Lindbeck tackade nej för att han just skulle rycka in i lumpen men rekommenderade i stället en annan ung S-märkt student som han lärt känna, Olof Palme, ”som var klippt och skuren för jobbet” (s 60). ”Å fan, är han socialdemokrat”, sade Erlander.

The rest is history, som det heter. Palme blev den åldrande statsministerns allt mer inflytelserike unge talskrivare, rådgivare och probleknäckare. Lindbeck gick i stället vidare till den akademiska karriären. Man undrar ofrånkom-

ligen hur den svenska nutidshistorien hade sett ut om Lindbeck tackat ja till Erlander den där dagen i maj 1953.

Här är dock inte platsen för kontrafaktisk historieskrivning. I stället konstaterar vi att Lindbeck blev ombedd att göra värnplikten på Finansdepartementet och Försvarsstaben – och att han därigenom kom att bli nära vän med just Olof Palme. Medan Palme rådgav Erlander, rådgav Lindbeck Palme i ekonomiska spörsmål. Tillsammans skrev de debattartiklar, talunderlag, pm och bollplankade gentemot de äldre i partiledningen. De två var, skriver Lindbeck, ”ett tandempar i Kanslihuset”. Vänskapen fortsatte i ett kvartssekel – tills Palme bröt kontakten under den infekterade löntagarfondsdebatten i slutet av 1970-talet. Då hade Lindbeck genom sin kritik av fonderna blivit en politisk belastning för partiledaren. När Lindbeck till slut lämnade partiet utbrast *Aftonbladets* ledarsida ”Äntligen”.

Jag har här ägnat denna kronologiska del av memoarerna något större uppmärksamhet än det utrymme den ges i boken, helt enkelt för att de yngre av *Ekonomisk Debatt*s läsare sannolikt är mindre bekanta med den här sidan av Lindbeck. Men större delen av boken – och resten av denna anmälan – upptas, som sagt, av pedagogiska genomgångar av de olika analys- och problemområden Lindbeck arbetat med som ekonom, efter sitt tillträde som ung professor vid Handelshögskolan i Stockholm 1964. Här är nog de flesta ekonomer relativt inlästa.

Kapitlen är många – vilket visar Lindbecks bredd och flit som ekonom: åtskilliga handlar om olika aspekter av den centrala uppgiften i en ekonomi, nämligen att välja hur knappa resurser ska användas så effektivt som möjligt. Därav memoartiteln: ”Ekonomi är att välja”. Lindbeck har genom flera decennier envist hävdad att marknadens prismekanism vanligen är bäst lämpad

för detta – och att regleringar av t ex bostadsmarknad och jordbruksmarknad för med sig obehagliga bieffekter. Detta budskap har inte alltid välkomnats av mottagaren. Val innebär ju prioriteringar. Eller som det uttrycks i Hjalmar Söderbergs *Doktor Glas*: Att vilja är att välja. Att kunna välja är att kunna försaka. Ofta vill dock politikerna undvika försakelserna och gör därför andra prioriteringar än rådgivaren. Ofta försummas den ekonomiska analysen. Lindbecks titelval är också en blinkning till den gamle tandempartnern Olof Palme som ju hävdade att ”Politik är att vilja”.

Lindbeck bröt en lans för marknadsprissättning i början av 1960-talet genom den nämnda kritiken mot regleringarna på bostadsmarknaden och inom jordbruket. Därmed hade han etablerat sig som marknadsekonomin mest hårtslående missionär i Sverige. Den positionen förstärktes – och fick internationell status – när Lindbeck i studentrevolternas USA 1969 i några rappa föredrag gick till skarpt angrepp på ”den nya vänsterns” ekonomi. Det uppmärksammades av världens då ledande ekonom, MIT-professorn Paul Samuelson. Tack vare dennes entusiasm blev föredragen utgivna i bokform och spriddes i stor upplaga på över 20 språk. Lindbecks kritik gick bl a ut på att vänstern i regel hade ”mycket små kunskaper i ekonomisk analys och samhällsvetenskap över huvud taget” (s 153), varför ideologin tog överhanden över sakkunskap och stringent analys – vilket gjorde vänsterns program mer eller mindre oanvändbart.

Lindbecks attack på den nya vänstern var dock mest ett sidospår till en mer omfattande analytisk verksamhet rörande ekonomiska system – som vid denna tidpunkt var ett ansett forskningsområde. Föga förvånande eftersom det kalla kriget var ett krig mellan två system och marknadsekonomin faktiskt då utmanades – med kraft – av en

planeekonomi som hade högljudda försvarare på kultursidor och på parnassen. Lindbecks bidrag här var främst att han utvecklade en typologi för hur olika system kunde klassificeras – vilket mjukade upp den annars så markerade skiljelinjen mellan plan och marknad. Lindbeck visade hur olika mellanformer kunde uppkomma och utvecklas.

Den svenska blandekonomin och det utvecklade välfärdssamhället kunde av vissa ses som en sådan hybrid, framför allt under 1970-talet då skatterna höjdes, fler sektorer reglerades och en systemförändrande debatt om ägandet av produktionsmedlen fördes. Ett av huvudområdena i Lindbecks forskargärning har varit just välfärdsstaten och dess för- och nackdelar. Lindbecks bakgrund – i synnerhet barndomshemmet nära kontakt med sociala problem i Norrbotten – har säkert bidragit till att ge honom en i grunden positiv syn på utjämningssträvanden, trygghetsreformer och generell utbildning; i boken redovisar han hur även en liberal ekonom av dessa skäl kan omfamna välfärdsstaten. Men Lindbeck analyserar också hur välfärdsstaten riskerar att gräva sin egen grav, genom att för långt drivna utjämningsambitioner kan skada drivkrafterna för arbete och sparande. Lindbeck har sålunda genom decennierna varit en av de skarpaste kritikerna mot höga marginalskatter – skattesystemet stimulerar ”läkare att operera sina segelbåtar snarare än sina patienter, och att tandläkare stimuleras att borra brunn vid sommartorpet i stället för att borra tänder” (s 328) – samt mot alltför generösa socialförsäkringar som lett till överutnyttjande av ersättningsystemen.

Detta har fått Lindbeck att mer generellt fundera över hur sociala normer etableras och upplöses. Han nämner explicit ”hur starka de sociala normerna var mot att leva på offentliga bidrag” (s 331) när han växte upp, men hur dessa

normer försvagats så att ”en hel del enskilda individer numera gör minst sagt generösa tolkningar av rättigheten att leva på ersättningar från olika socialförsäkringar” (s 332). Kombinationen av höga marginalskatter och generösa bidragsregler skadar inte bara statsfinanserna, de fräter också ner de sociala normerna och det därmed sammanhållande kittet i samhället.

Att få de ekonomiska drivkrafterna att verka bättre var ett huvudbudskap i de båda stora utredningar om svensk ekonomisk politik där Lindbeck var en drivande kraft – Bjuredelegationen 1979 och Lindbeckkommissionen 1993. Båda tillkom under krisår, båda hade vida mandat att presentera omfattande förslag. Och båda lade stor vikt vid att förstärka de ekonomiska incitamenten för arbete och mot överutnyttjande av socialförsäkringssystemen. Lindbeckkommissionen föreslog därtill en rad reformer av det politiska systemet i vidare mening – längre mandatperioder, stramare budgetregler, självständig riksbank etc: av Lindbeckkommissionens berömda ”113 punkter” anger Lindbeck nu att ”mellan hälften och två tredjedelar av våra rekommendationer faktiskt har genomförts” (s 312).

När Lindbeckkommissionen genomförde sitt värv var Lindbeck den mest namnkunnige och inflytelserike ekonomen i Sverige. Men det riktigt stora publika genombrottet hade kommit 15 år tidigare, nämligen i den stora striden om löntagarfonderna. LO hade under 1970-talets vänstervåg föreslagit att fackföreningsrörelsen via kollektiva aktiefonder gradvis skulle ta över ägandet av de svenska storföretagen och socialdemokratin hade efter viss tvekan anslutit sig till förslaget. Lindbeck blev snabbt förslagets hårdaste kritiker. I en serie skarpt formulerade artiklar, föredrag och böcker – än mer medialt uppmärksammade eftersom han vid denna

tidpunkt fortfarande var S-medlem – hävdade Lindbeck att fonderna skulle öka maktkoncentrationen och minska pluralismen i den svenska ekonomin. Med den typologi för ekonomiska system han själv tidigare upprättat visade han vilka systemfaror detta innebar. Därmed placerade han sig mitt i årtiondets hetaste ekonomisk-politiska debatt, blev hjälte bland fondmotståndarna men hatobjekt bland sina gamla partikamrater. Epitet som ”lusen i arbetarrörelsens fana”, ”arbetarrörelsens gissel” och ”dummerjös” förekom när striden rasade som värst.

Lindbeck har genom åren hållit fast vid sin analys av fondsystemets risker. Samma grundargumentation – risken för alltför stor maktkoncentration – har lett honom till att i dag varna för att slå ihop de olika AP-fonderna till en enda jättefond, Syftet med fondförslaget må denna gång vara mer vällovt än för löntagarfonderna – nu gäller det att rationalisera och spara pengar, inte att erövra makten – men den potentiella risken för farlig koncentration av makt finns ändå, menar Lindbeck. Ingen vet hur en framtida politisk majoritet skulle vilja använda så mycket ägarmakt.

Ett annat område som Lindbeck ägnat mycken kraft och tid är stabiliseringspolitiken. Här har han, kan det hävdas, gjort sina viktigaste teoretiska bidrag. Själv sätter han sin doktorsavhandling från 1963 högt; där byggde han en för sin tid avancerad mikrobaserad, flerperiodisk makromodell för analys av ekonomisk politik. Tillsammans med Dennis Snower utarbetade Lindbeck också under 1980-talet i en rad vetenskapliga artiklar *insider-outsider*-teorin för långvarig arbetslöshet. Att nyanställda kostar, de som redan har jobb kan utnyttja detta till att pressa upp sina löner till nivåer som överskrider vad *outsiders* skulle kräva. Att detta är en viktig mekanism bakom den höga strukturarbetslös-

heten i flera länder i Europa är numera inte kontroversiellt. Policyslutsatserna är dock inte lika populära – att förstärka *outsiders* makt på *insiders* bekostnad. Konkret betyder det en uppmjukning av anställningstrygghet, lägre minimilöner, lärlingssystem och generellt lägre trösklar in på arbetsmarknaden – förslag som två decennier senare fortfarande finns mitt i den politiska hetluften, allteftersom utanförskapet tilltagit.

På ett bredare plan har Lindbeck i den stabiliseringspolitiska analysen framtonat som pragmatisk keynesian. Han menar att det ”är äventyrligt att försöka finjustera den totala efterfrågan”. Men en ”grovinställning... är en fullt rimlig strategi” (s 362). Under den senaste djupa finanskrisen satte han sålunda stora investeringar i infrastruktur före fortsatt reducering av den svenska statsskulden.

På denna punkt hade jag som ekonom velat se en djupare analys än vad memoarerna innehåller. Lindbeck går med förvånande lätt hand förbi den stora inomvetenskapliga striden mellan monetarister, keynesianer och den nya klassiska skolan om stabiliseringspolitikens utformning. Han nämner bara i förbigående att han betraktar den nya klassiska makroteorin som en ”intellektuell regress” och att dess syn på konjunkturcykeln är ”helt bisarr” (s 268). Likaså skåpar han ut teorin för effektiva marknader och rationella aktörer på finansmarknaderna som ”vackert väder-teori” (s 374), som inte förmår förklara finanskriserna eller deras effekt på den reala ekonomin.

Det må så vara. Men de teorier av Lucas m fl som Lindbeck här så geschwindt avfärdar dominerade forskningsfronten i ett par decennier. Lindbeck ger inte i sina memoarer någon förklaring till hur detta kunde ske – eller hur dess främsta förespråkare tilldelades en hel drös nobelpris i ekonomi, tillika av

en priskommitté som i många år dominerades av Lindbeck själv. Här borde författaren ha lagt mer krut, både på att förklara hur detta kunde ske och hur vetenskapen – även dess huvudfåra – kan förirra sig så långt bort från den pragmatism och verklighetskontakt Lindbeck förespråkar.

Sådan verklighetskontakt sätter han högt! I ett par förtjänstfulla kapitel beskriver Lindbeck hur han drog igång de första riktiga doktorandkurserna i Sverige och hur han byggde upp Institutet för internationell ekonomi (IIES) till Sveriges ledande ekonomiska forskningsinstitut. Lindbecks *credo* är att ekonomen bör gå på två ben. Å ena sidan ska forskningen vara inomvetenskapligt framstående – vilket innebär att den ska klara höga formella krav och kunna publiceras i ansedda internationella vetenskapliga tidskrifter. Å andra sidan får forskningen inte bli navelskådande; den bör behandla relevanta och verkliga problem, av betydelse för den ekonomiska politiken och för samhällsekonomin. Ekonomerna ska således vara tvåbenta, ”med en fot på den internationella forskningsfronten och den andra i den inhemska debattmyllan” (s 190). Här har Lindbeck själv uppenbarligen drabbats av dubier över huvudfårens utveckling; under senare år har han hävdat att ”kursprogrammet för doktorander så småningom har blivit väl ensidigt analystekniskt inriktat – på bekostnad av verklighetsanknuten problemorientering” (s 100). Risken blir då att ekonomerna lockas att ”studera faktorer och mekanismer som passar just för matematisk analys, trots att andra samband kanske är mycket viktigare” (s 399). Det kan också medföra att samhällsintresserade studenter ”finner undervisningen alltför mekanisk” (s 101) och stöts bort.

När Assar Lindbeck nu i denna omfångsrika volym – dessutom illustrerad, bl a med några av hans egna konstverk

i färg – presenterar sitt liv i vetenskap, analys och debatt är det svårt för läsaren att inte bli imponerad. Först av bredden: det är en anslående samling ämnesområden han avverkat under 60 år i ämnet; här har långt ifrån alla kunnat nämnas. Vidare: Lindbeck är tveklöst den svenska ekonom som sedan andra världskriget haft störst inflytande på svensk politik och debatt – men även på utbildning, stipendier, institutsuppbyggnad och nobelpris. Också här visar författaren en väldig bredd, med avtryck på många områden, i några fall även på den internationella debatten. Slutligen slås man av den intellektuella nyfikenheten: oviljan att inordna sig i fasta mallar, beredviligheten att överskrida disciplingränser. Lindbeck kallar sig själv ”gränsgångare” – han har överskridit gränser dels mellan olika delar i ekonomisk vetenskap, dels mellan nationalekonomi och andra discipliner.

Boken och hela hans karriär visar hur kombinationen av sunt förnuft och god teori – samt, gubevars, slagfärdighet och debattglädje – förmår ge goda resultat, både i att beskriva verkligheten och fö-

reskriva verksamma recept. Tyvärr är ju det sunda förnuftet inte så vanligt förekommande. Lindbeck själv raljerar över ekonomer som är tekniskt briljanta men saknar omdöme – ”brilliant fools” (s 19). Boken är i denna mening ett engagerat inlägg för att ekonomerna måste förstå själva verkligheten, inte bara behärska dess matematiska representation.

För mig blir detta memoarens budskap till dagens ekonomistudenter: Var gränsgångare! Gräv inte ner er så djupt i verktyglådan att ni tappar verkligheten. Utmaningen är att nå forskningsfronten, bemästra de formella kraven – men också att samtidigt vara bred, relevant och med fötterna i ”debattmyllan”. Svårt? Ja. Omöjligt? Nej. Assar Lindbeck har bevisligen klarat det. Ur ett inomvetenskapligt perspektiv och för nästa generation studenter är detta det viktigaste med hans gärning och hans bok.

Klas Eklund

Senior Economist, SEB,
Adjungerad professor, Ekonomihögskolan, Lunds universitet